

УДК 347.73:330

О. Ю. Єрмаков,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та розвитку сільських територій,
Національний університет біоресурсів і природокоористування України
М. М. Ігнатенко,
к. е. н., докторант, Уманський національний університет садівництва

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ІННОВАЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Ermakov,
doctor of economics, professor, professor of the department of labour economics and rural development,
National University of life and environmental Sciences of Ukraine
N. Ignatenko,
candidate of economic sciences, doctoral candidate, Uman National University of Horticulture

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT INDUSTRIAL INNOVATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті обгрунтовано особливості впровадження виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств як таких, що виробляють життєво необхідну продовольчу продукцію найвищого соціального значення та у середовищі яких були започатковані витоки, традиції й історія української доброчинності та меценатства. Визначено джерела, механізми, ресурси та форми фінансово-інвестиційного забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності. Виявлено проблеми і тенденції його здійснення. Обгрунтовано перспективи удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності та соціальної відповідальності на основі використання насамперед власних джерел шляхом раціонального розподілу прибутків.

In the article, particularly the introduction of industrial innovation and social responsibility of agricultural enterprises such as producing vital food products of the highest social values and environment in which they had started the origins, traditions and history of Ukrainian philanthropy and charity. Identifies sources, mechanisms, resources, and forms of financial investment support manufacturing innovation and social responsibility. Identified issues and trends of its implementation. Justified: perspectives of development of innovative-investment activity and social responsibility through the use of primarily private sources through the rational allocation of income.

Ключові слова: соціальна відповідальність, виробничі і соціальні інновації, аграрні підприємства, продовольча продукція, фінансово-інвестиційне забезпечення, кредити, доброчинні фонди, прибуток, розподіл, управління.

Key words: social responsibility, production and social innovation, agricultural companies, food products, financial and investment support, loans, charities, profit, distribution, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Власники, керівники, персонал аграрних підприємств і корпорацій під впливом внутрішніх психологічних і морально-етичних переконань, вимог конкурентного бізнесового середовища, державних регуляторів, суспільних стимулів

дедалі більшим розумінням відносяться до важливості соціальної відповідальності за свою основну виробничо-економічну діяльність. Вона не тільки повною мірою дозволяє зрозуміти винятковість останньої, але є дієвим способом проявити власну особистість якнайкраще, є значним кроком до

формування громадянського суспільства, засобом зробити цей світ кращим.

Прогресивні інноваційні стратегії розвитку підприємств за кордоном загалом тісно пов'язані із поняттями соціальних інвестицій та інновацій, направлені на збагачення людського капіталу, розвиток місцевих громад, підтримку культурних цінностей і збереження довкілля. Підприємства здійснюють виробничо-економічну діяльність та модернізують її шляхом реалізації інноваційно-інвестиційних проектів. Найбільш далекоглядні з них розробляють бізнес-проекти у форматі соціальної відповідальності.

Сьогодні підготовка інноваційно-інвестиційних проектів в агроформуваннях передбачає не тільки оцінку ефективності грошових вкладень і визначення терміну їх окупності, а й визначення ролі суб'єкта господарювання у розвитку країни чи регіону, міри її впливу на стейкхолдерів і можливості покращення навколишнього світу. Адже вони насамперед пов'язані з впровадженням новітніх технологій у сільськогосподарське виробництво, селекцією рослин і тварин з метою збільшення їх продуктивності, обсягів виробництва, прискорення сільськогосподарських робіт та виробничих циклів. Безумовно, це призводить до збільшення їх конкурентоспроможності та прибутковості, збільшення капіталізації та фінансово-економічної стійкості.

Однак при цьому часто ігноруються умови праці безпосередніх працівників, якість та безпечність продукції, вимоги ресурсозбереження, відтворення довкілля, організації сільських територій у цілому. Тому вказані процеси повинні супроводжуватися соціальною відповідальністю за впровадження та фінансування інновацій принаймні у таких основних напрямках: якість і безпечність сільськогосподарської сировини і продукції; захист прав працівників; відтворення природного середовища; підтримка місцевих громад і розвитку сільських територій, соціальних проектів, програм і заходів.

Проте ці ідеї ще не досить поширені серед вітчизняних підприємців. Тому реалізація основних цілей фінансово-інвестиційної діяльності вимагає оцінки та діагностики джерел фінансово-інвестиційних ресурсів, складання таких інноваційно-інвестиційних планів і проектів, у яких відображаються особливості досягнення соціальної відповідальності та її фінансово-економічної доцільності. Хоча, як свідчить історія України ХІХ—ХХ століть, добродійна діяльність розпочиналася і набула значних масштабів саме у середовищі найбільших землевласників того часу — родин Терещенків, Ханенків, Симиренків, Харитоненків, меценатські проекти яких вражають та служать суспільству і в наш час.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній і зарубіжній науковій економічній літературі приділена значна увага дослідженню проблем функціонування та розвитку аграрних підприємств, агрохолдингів, агропромислових корпорацій, їх фінансово-інвестиційного забезпечення такими науковцями, як І. Ансофф [1], О. Бородіна [2], С. Кваша, Ю. Лупенко, М. Малік, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, М. Дем'яненко, О. Дацій, О. Гудзь та ін. Меншою мірою вивчені питання фінансування їх виробничих інновацій та соціальної відповідальності, загальні положення формування та розвитку якої висвітлені у працях З. Галушки [3], О. Грішної [5], А. Колота [5], І. Комарницького та інших авторів. Саме цим визначається актуальність окресленого кола проблем.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні джерел, методів та механізмів фінансово-інвестиційного забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності харчових і переробних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визначено, що фінансування та інвестування основної виробничо-економічної діяльності, особливо у частині інновацій у агроформуваннях країни здійснюється за рахунок власних коштів. Однак ця частка поступово зменшується: у 2006 р. вона складала 87,7%, у 2012 р. — 59,4%, у 2013 р. — 52,9%. Це відбулося в результаті збільшення питомої ваги фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів іноземних інвесторів (або вітчизняних, але капітали яких виведені за кордон) у 2012 р. та за рахунок кредитів — у 2013 р.

Що стосується частки власне агроформувань, то відбувається суттєвий спад її величини у структурі фінансування інноваційної діяльності підприємств. У 2006 р. вона становила 17,9%, у 2012 р. — 7,6%, у 2013 р. — 6,5%. Проте значний інтерес до суб'єктів господарювання сільськогосподарської галузі виявили іноземні інвестори. У 2006 р. основна частка кредитних ресурсів та іноземних інвестицій у вітчизняні підприємства припадала саме на аграрні та агропромислові і складала 50% і 62% відповідно. Це забезпечило, значною мірою, відтворення техніки та технологій виробництва на інноваційній основі, їх економічне зростання на той період, підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності [9, с. 167].

Але у 2012 р. іноземні інвестори практично припинили фінансувати інновації, а за рахунок кредитів як джерела фінансування, цей показник склав 12%. У 2013 р. навпаки, зростає частка фінансування за рахунок іноземних інвесторів до 16,5%, а за рахунок кредитів значно зменшилась і склала 1%. Майже не змінюється частка власних коштів аграрних підприємств у структурі фінансування інноваційної діяльності порівняно з показниками підприємств інших галузей національного господарства загалом. У 2006 р. вона становила 14,2%, у 2012 р. — 11,2% та в 2013 р. — 11,4%.

Необхідно зауважити, що у структурі фінансування інноваційної діяльності за останній період (2012—2013 рр.) спостерігається відсутність джерел прямого фінансування за рахунок вітчизняних приватних інвесторів та держави у процесі нарощення інноваційного потенціалу підприємств галузі. Позитивним чинником є державна підтримка оптимізації амортизаційної політики суб'єктів господарювання як джерела фінансування простого відтворення інноваційного характеру.

У 2012 та 2013 рр. також зменшується питома вага фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів та кредитів. Такі коливання частки кредитних ресурсів свідчать про нестабільність кредитно-банківських механізмів, здатних послідовно підтримувати інноваційні процеси в аграрних підприємствах. Жорсткі умови та короткі терміни надання кредитів, необхідність наявності застави, розмір відсоткових ставок тощо стримують використання цього джерела.

Постійно зростає питома вага фінансування інновацій аграрних підприємств за рахунок власних джерел у їх абсолютному вимірі. У 2006 р. вона становила 69,5%, у 2012 р. — 87,5%, 2013 р. — 92,9%. Це вказує на поступовий їх перехід на самофінансування інновацій. Оскільки основу власних коштів агроформувань становлять нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування, можна зробити загальний висновок про зростання ролі й значення прибутку як потенційного ресурсу фінансування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання.

Враховуючи поширену серед вітчизняних підприємств практику приховування реального прибутку з метою зниження податкових виплат, необхідно вжити заходів щодо зменшення норм оподаткування його частки, яка спрямовується на інноваційний розвиток. Це сприятиме збільшенню фінансових ресурсів на інновації. Державна підтримка інвестуван-

ня інновацій означає стимулювання збільшення обсягів власних коштів підприємств, що витрачаються з метою інноваційної діяльності.

Особливо це актуально для малих і середніх сільськогосподарських підприємств, домогосподарств населення. Це пов'язано з тим, що вони мають значно менші масштаби діяльності, прибутки, отже, змушені підтримувати ринок вживаної техніки, використовувати дешевші та менш ефективні мінеральні добрива або їх комбінації, засоби захисту рослин, біодобавки для тварин тощо. Приклади впровадження інновацій показують великі аграрні та агропромислові формування, агрохолдинги, які використовують передові зразки техніки і технологій, але переважно іноземного виробництва.

Тому необхідним уявляється нарощування потенціалу державного фінансування інновацій; стимулювання збільшення обсягів кредитування інноваційних проектів; створення умов для нарощування інвестицій на інноваційно активних підприємствах у сільському господарстві та суміжних галузях [8, с. 70]. Досвід США, Німеччини, Італії, Франції, інших країн також показує, що ефективними державними стимулами інноваційної діяльності є система пільгового оподаткування; система пільгових кредитів, субсидій і виплат сільськогосподарським підприємствам; прискорена амортизація машин та обладнання (основного капіталу).

Зазначимо також, що саме світові тенденції агробізнесу відіграють домінуючу роль при розробці та виборі проектів для інвестування і виробничих, і соціальних інновацій [4, с. 124]. Якщо перші охоплюють виробництво нових видів продовольчої продукції, направлені на застосування нових технологій для збільшення її обсягів та зменшення собівартості при збереженні властивостей якості та безпечності принаймні у загальній вимірі, то другі розуміються як соціально відповідальні інвестиції або вкладення грошових коштів, що враховує не тільки їх прибутковість, а й корисність чи шкідливість наслідків для всього суспільства. Також це інвестиції, що здійснюють значний вплив на суспільство або вкладення інвестиційних ресурсів в об'єкти соціальної інфраструктури. Нарешті, йдеться про соціальні бізнес-інвестиції як вкладення коштів у суспільні (громадські) підприємства та організації, метою діяльності яких є досягнення соціально-економічних цілей через ринкові операції.

Слід зазначити, що останнім часом відбувається розмивання меж між цими формами і досить часто один інноваційно-інвестиційний проект містить комбінацію кількох видів виробничих, соціальних, соціально-виробничих інвестицій. Такий підхід забезпечує сукупність конкурентних переваг для агроформувань [6, с. 12]. Зокрема, це інтеграція цілей основної виробничо-економічної діяльності та завдань соціальних програм, стратегічний підхід до розробки програм інвестицій на перспективу, врахування інтересів стейкхолдерів задля досягнення власних цілей, довгостроковий характер результатів інвестування.

На рівні сільськогосподарських підприємств соціальні інвестиції можна визначити як матеріальні, нематеріальні (технологічні, управлінські та інші, — за видами ресурсів), а також фінансові кошти, що спрямовуються за рішенням керівництва на реалізацію стратегій соціальної відповідальності, соціальних програм і суспільно значущих соціально-інвестиційних проектів. При розробці інвестиційної стратегії найбільш успішні суб'єкти господарювання дотримуються принципів соціальної відповідальності бізнесу. Паралельно із фінансово-економічним аналізом виробничих інноваційних проектів оцінюється їх екологічний та соціальний вплив, що досить часто носить вирішальний характер при порівнянні кількох альтернативних проектів та прийнятті рішень щодо їх реалізації.

Загалом інноваційно-інвестиційна діяльність аграрних підприємств та корпорацій надає спонукальну енергію їх розвитку. Вона охоплює досить широкий спектр діяльності. Так, основні види інвестицій можна поділити на такі групи:

— інвестиції, що безпосередньо впливають на підприємство й опосередковано корисні для суспільства (інвестиції у розвиток виробництва з відповідним створенням або вдосконаленням продукції, робочих місць, бізнес-процесів; підвищенням якості продукції, інвестиції у розвиток досконалої ділової практики тощо);

— інвестиції, що ідентифікують сучасне підприємство як таке, що дотримується принципів соціальної відповідальності та прямо впливає на покращення життя суспільства (інвестиції у підвищення якості умов праці та життєдіяльності персоналу; екологічні інвестиції; інвестиції у розвиток регіону або громади, вирішення соціальних завдань та ін.).

Соціальне інвестування є вищою формою як соціальної відповідальності, так і інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання у цілому. Реалізація соціальних інвестицій свідчить як про високий рівень їх економічного розвитку, так і про прогресивність менеджменту, високу організаційну культуру, конкурентні перспективи [7, с. 68]. Таким чином, суб'єкти господарювання можуть отримати значні довгострокові переваги для бізнесу, залучитися підтримкою влади і суспільства, значно покращити ділову репутацію, інвестиційний імідж. Зростання лояльності споживачів, підвищення конкурентоспроможності, поліпшення репутації гарантують зростання рентабельності та прибутковості діяльності загалом.

Оцінка практики українських та іноземних підприємств у сфері соціального інвестування показує, що порівняно незначна частка вітчизняних підприємств провадить інвестиційну діяльність, дотримуючись принципів соціальної відповідальності бізнесу. Потужні соціальні фонди сільськогосподарських підприємств, успадковані з радянських часів, переважно знищені, приватизовані й перепрофільовані, передані на баланс органам місцевого самоврядування або вже занедбані та не відповідають сучасним стандартам. Їх відродження могли б взяти на себе або великі прибуткові агроформування, або спеціально створювані чи діючі добровільні соціальні фонди.

За кордоном, зокрема, у США та ЄС, значного поширення набула практика діяльності добровільних фондів. Так, згідно з даними публічної звітності, у країнах ЄС функціонує у межах 110 тис. таких фондів (приблизно 1 на 4 тис. населення) із продуктивно зайнятими працівниками у кількості 800 тис. — 1 млн осіб та бюджетом у 100 млрд євро (2014 р.). В Україні утворено понад 15 тис. добровільних фондів та організацій або 1 на 3,5 тис. жителів, що навіть більше, ніж у Європі, але через недосконалість законодавства вони не всі здійснюють соціально відповідальну діяльність, надають відповідні звіти, то ж про ефективність такої моделі фінансово-інвестиційної діяльності говорити важко.

З позицій самих підприємств, основними соціально відповідальними заходами бізнесу виступають: впровадження соціальних програм поліпшення умов праці, навчання/розвиток персоналу; застосування етичного ставлення до споживачів; участь у регіональних програмах соціального розвитку; разові соціальні заходи тощо. Найпопулярнішим аспектом соціальної відповідальності виступає благодійна діяльність і участь у реалізації регіональних соціальних програм [10, с. 66]. Проте основна діяльність — виробництво якісної екологічно безпечної продовольчої продукції, доступної за споживчими цінами, як вищий прояв соціальної відповідальності аграрних та агропромислових підприємств, часто ігнорується.

Отже, добровільне соціальне інвестування дозволяє агробізнесу органічно поєднати прагматичні та непрагматичні мотиви благодійної діяльності та є перспективною практичною формою реалізації соціальної відповідальності. Основними напрямками його здійснення є:

— створення інфраструктури благодійної діяльності, розвиток її організаційно-методичної та кадрової підтримки через забезпечення діяльності відповідних ресурсних та інформаційних центрів;

— пошук найбільш інноваційних, креативних і перспективних ідей, спрямованих на вирішення виробничо-економічних, екологічних, духовно-моральних і соціальних проблем, створення необхідних умов для їх реалізації;

— залучення до благодійної діяльності значної кількості стейкхолдерів, у першу чергу — органів влади, громадських організацій і добровільних рухів, підтримка їх соціально корисної діяльності;

— розвиток інтернет-простору доброчинності — форумів, банків ідей і методичних розробок;

— підтримка самоорганізованої суспільно-корисної та благодійної діяльності та ініціатив на національному, регіональному та місцеву рівнях.

Фінансування та інвестування соціальної відповідальності вважається базисом її здійснення. Вони можуть здійснюватися у вигляді інноваційно-інвестиційних проєктів, бізнес-планів, товарного кредитування великими підприємствами малих, інвестування національних, регіональних та місцевих програм, фінансування одиничних або разових соціальних та екологічних заходів, фандрайзингу, надання стипендій та грантів для науковців, розробників, студентів, спеціалістів [2, с. 28]. Відповідно, по вказаних напрямках складаються фінансові та нефінансові звіти.

Однак на відміну від США, де суб'єкти господарювання виявляють найбільшу соціальну відповідальність та мають прозору фінансову звітність з її надання, у Європі, тим більше в Україні, такі звіти не є традиційними та обов'язковими. Це значно утруднює аналіз ефективності інвестицій та здійснених інновацій або інших видів діяльності, їх планування та прогнозування на перспективу. Тим більше, що існують різні моделі та механізми фінансування та інвестування інновацій, соціальної відповідальності, а кошти на неї виділяються досить значні.

ВИСНОВКИ

Як свідчить проведене дослідження, фінансово-інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності агроформувань повинне супроводжуватись їх соціальною відповідальністю за напрямки та характер освоєння виділених коштів і, по можливості, супроводжуватись добровільністю та власне її фінансуванням. У перспективі це пов'язане, насамперед, із удосконаленням розподілу їх прибутків та виділенням цільових коштів на здійснення соціально відповідальних інноваційних заходів. У разі створення спеціальних фінансово-інвестиційних фондів в умовах дефіциту фінансово-інвестиційних ресурсів доцільно орієнтуватися на виконання разових короткострокових програм та проєктів, відмовитися від ендаументу (якщо він був передбаченим статутом), оскільки його отримання в умовах фінансово-економічного спаду є досить проблематичним.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — Экономика. — 1999. — 519 с.
2. Бородіна О.М. Людський капітал у системі сталого розвитку аграрної сфери / О.М. Бородіна // Економіка АПК. — 2004. — № 4. — С. 25—30.

3. Галушка З.І. Соціальна відповідальність як функція держави у сучасній економіці: необхідність, межі, завдання / З.І. Галушка // Вісник НБУ. — 2008. — № 3. — С.31—36.

4. Єрмаков О.Ю. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: [навчальний посібник] / О.Ю. Єрмаков, М.М. Жибак. — Тернопіль: Астон, 2009. — 267 с.

5. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: [монографія] / А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.Г. Брінцева. — М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2012. — 501 с.

6. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2012. — № 3. — С. 3—15.

7. Луценко Ю.О. Ринок капіталу для фінансування малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки / Ю.О. Луценко // Фінанси, облік і аудит. — 2014. — Вип. 2 (24). — С. 65—78.

8. Мармуль Л.О. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств: [монографія] / Л.О. Мармуль, І.В. Ксьонжик. — Миколаїв, МДАУ, 2011. — 153 с.

9. Рymar І.А. Соціальні інвестиції як форма соціальної відповідальності підприємства / І.А. Рymar // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 9. — С. 165—168.

10. Штанько Л.О. Процес планування ефективної інвестиційної стратегії підприємства / Л. О. Штанько // Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць. — К., 2013. — С. 65—67.

References:

1. Ansoff, Y. (1999), *Stratehichesкое upravlenye [Strategic management]*, Ekonomyka, Moscow, Russia.
2. Borodina, O. M. (2004), "Human capital in the system of sustainable development of agrarian sphere", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 25—30.
3. Halushka, Z.I. (2008), "Social responsibility as function of the government in the modern economy: necessity, limits, task", *Visnyk NBU*, vol. 3, pp.31—36.
4. Yermakov, O.Yu. and Zhybak, M.M. (2009), *Orhanizatsiia vyrobnytstva v sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh [Organization of production in the agricultural enterprises]*, Aston, Ternopil', Ukraine.
5. Kolot, A.M. Hrishnova, O.A. and Brintseva, O.H. (2012), *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriia i praktyka rozvytku [Social Responsibility: theory and practice of development]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Kropyvko, M.F. (2012), "Increasing competitiveness and social orientation of agriculture production through the development of cluster systems", *Ekonomika APK*, vol3, pp. 3—15.
7. Lutsenko, Yu.O. (2014), "The capital market for financing SMEs in the agricultural sector", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 2 (24), pp. 65—78.
8. Marmul', L.O. and Ks'onzhzyk, I.V. (2011), *Investuvannia innovatsijnoho rozvytku kharchovykh i pererobnykh pidpriemstv [Investment and innovation development of food processing plants]*, MDAU, Mykolaiv, Ukraine.
9. Rymar, I.A. (2012), "Social investments as a form of social responsibility of enterprises", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol 9, pp. 165—168.
10. Shtan'ko, L. O. (2013), "The process of planning effective investment strategy of the enterprise", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi: zb. nauk. prats'*, pp. 65—67.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015 р.